

Profesor dr hab. Zdzisław Czapski (1925–2008) – *pro memoriam*

Jedenastego grudnia 2008 roku, w wieku 83 lat zmarł dr hab., prof. AWF Zdzisław Czapski, uznany biolog, zoolog i parazytolog, badacz i nauczyciel akademicki; człowiek o niezwykłym uroku osobistym.

Profesor Zdzisław Czapski urodził się 6 października 1925 roku w Przesmykach w powiecie siedleckim. Miał dwóch braci, młodszego Stefana i starszego Józefa. Swoją młodość spędził w Warszawie. Od 1942 roku był żołnierzem Armii Krajowej. Posiadał stopień wojskowy – szeregowiec, pseudonim „Fis”. Pełnił funkcję zastępcy sekcijnego, którym był Ryszard Swoboda. Na przełomie czerwca i lipca 1944 roku odbył miesięczny Orłęcki Kurs Instruktorski w Kampinosie. Od początku, czyli od 1 sierpnia, uczestniczył w Powstaniu Warszawskim – była to walka o szkołę na ul. Księcia Janusza, a później, z narażeniem życia, podejmował liczne zadania konspiracyjne. W okresie powojennym ciągnęły się represje. W 1949 r., bezpośrednio po uzyskaniu świadectwa dojrzałości w Li-

ceum Drogistowskim w Warszawie starał się na studia biologiczne w Uniwersytecie Warszawskim. Tam nie dostał się, rzekomo z braku miejsc, lecz w trakcie sprawdzania listy przyjętych, jeden z pracowników Uniwersytetu oświadczył mu „żeby sobie wybił z głowy, żeby kiedykolwiek i gdziekolwiek w Polsce Ludowej studiował”. Ostatecznie, po interwencji u ówczesnej Minister Szkolnictwa, zezwolono mu na ubieganie się o przyjęcie na Uniwersytet Poznański. Przeniósł się więc do Poznania, gdzie dzięki życzliwości wielu profesorów, zwłaszcza prof. dr hab. Jarosława Urbańskiego – znakomitego zoologa, mógł uczęszczać na wybrane zajęcia, w charakterze wolnego słuchacza. Po kilku miesiącach został wpisany na listę studentów biologii Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego. Tam poznał swoją przyszłą żonę Marię z domu Roesler, z którą ma jedną córkę Annę (również biologa). Marzył o rozwijaniu swoich zainteresowań w studenckim kole naukowym, ale na to już mu nie zezwolono. W 1952 roku, po ukończeniu trzyletnich studiów I stopnia, został skierowany na 3 lata do pracy w charakterze nauczyciela biologii do Państwowego Młodzieżowego Ośrodka Wychowawczego dla Osób Moralnie Zagrożonych w Owińskach koło Poznania. Lecz po roku rozpoczął pracę w Zakładzie Biologii i Parazytologii Akademii Medycznej (obecnie Uniwersytet Medyczny) w Poznaniu, gdzie ściągnął go ówczesny kierownik Zakładu prof. dr hab. Czesław Gerwel (były oficer AK). W Akademii pracował na stanowisku nauczyciela akademickiego przez okres 12 lat. W tym czasie odbył na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu (UAM) dwuletnie, eksternistyczne studia magisterskie. Ukończył je w 1956 roku. Pracę magisterską, dotyczącą parazytofauny susłów, przygotował pod kierunkiem prof. dr hab. Wacława Skuratowicza. W 1965 roku uzyskał na Wydziale Biologii i Nauk o Ziemi UAM stopień doktora nauk przyrodniczych w zakresie zoologii. Promotorem jego doktoratu pt. „Materiały do biologii i ekologii

Galba oculata Jack. i jej roli jako nowego żywiciela” był prof. dr hab. Jarosław Urbański. Stopień doktora habilitowanego uzyskał na tym samym Wydziale w 1978 roku na podstawie pracy pt. „Biologiczne aspekty epidemiologii fascjolozy”.

W roku 1965 prof. Zdzisław Czapski związał się na stałe z Wyższą Szkołą Wychowania Fizycznego w Poznaniu. W Uczelni tej został zatrudniony na stanowisku adiunkta i powierzono mu stanowisko kierownika Pracowni Ochrony Przyrody. Była to pierwsza w kraju tego typu jednostka w wyższych szkołach wychowania fizycznego. Pracownię tą wyposażył w wiele cennych pomocy dydaktycznych oraz nowoczesny sprzęt turystyczny niezbędny do organizowania obozów wędrownych dla studentów wychowania fizycznego. W obozach tych uczestniczył jako wykładowca przekazujący wiedzę przyrodniczą, zwłaszcza w nawiązaniu do troski o środowisko człowieka. Zajęcia te cieszyły się dużym zainteresowaniem i przyczyniły się do podejmowania pod jego kierunkiem licznych prac magisterskich oraz prowadzenia badań w ramach działalności Studenckiego Koła Naukowego (SKN).

W 1970 roku, gdy Pracownię Ochrony Przyrody przyłączono do Zakładu Biologii AWF, funkcję kierownika tej nowopowstałej jednostki powierzono profesorowi, wówczas adiunktowi, Z. Czapskiemu. Jako świetny organizator, zdołał w krótkim czasie pozyskać dla Zakładu bogaty sprzęt służący badaniom naukowym i potrzebom dydaktyki oraz stworzyć bibliotekę zakładową, której księgozbiór w owym czasie był imponujący i w Uczelni nie miał sobie równych. Bardzo troszczył się o zajęcia dydaktyczne, które były dla niego nie mniej ważnym elementem pracy jak badania naukowe. Prowadził zajęcia dla studentów wychowania fizycznego w zakresie podstawowym oraz poszerzonym, dla ubiegających się o dodatkowe uprawnienia nauczania w szkole biologii. Wykładał biologię ogólną, zoologię, podstawy ewolucjonizmu i szczególnie mu bliską ochronę przyrody. Wraz z żoną Marią Czapską przygotował cenny skrypt do ćwiczeń z biologii w zakresie studiów wychowania fizycznego. Jego zasługą jest również włączenie parazytologii do programu zajęć dydaktycznych dla tego kierunku. Opracował oryginalny program nauczania ochrony środowiska, który zawierał dział dotyczący potencjalnych zagrożeń zdrowotnych osób uprawiających sport i rekreację w środowisku skażonym pasożytami. Ćwiczenia i wykłady prowadził w sposób nowoczesny i niestandardowy. Treści merytoryczne

zawsze przeplatał naukowymi nowinkami, wesołymi dykteryjkami, czy krótkimi dygresjami nawiązującymi do swoich ciekawych podróży. Zajęcia były przy tym bogato ilustrowane preparatami mikroskopowymi, przezroczami, tablicami poglądowymi i filmami, lecz przede wszystkim znakomitymi rysunkami, które wykonywał tak perfekcyjnie i ładnie, że z żalem ścierano je z tablicy.

Prof. Z. Czapski był pedagogiem, cieszącym się dużą popularnością i sympatią wśród studentów, którzy Ignęli do niego, bo nigdy nie szczędził im czasu i energii, a przy tym był zawsze ciepły, pogodny i otwarty na dyskusje, w których nie przybierał tonu mentora. Rozumiał młodzież i do końca zachował „młodego ducha”. Pamiętam, gdy podczas strajków w 1981 roku, studenci śpiący na korytarzach, rankiem blokowali wejście do Jego gabinetu, w ciszy zniknął i znajdował sobie zajęcia w innym pokoju. Później, kiedy był prorektorem Uczelni, dyskretnie wspierał ich inicjatywy w czasie stanu wojennego. Wypromował blisko 150 magistrantów, a kilku studentów pracujących pod jego opieką w SKN zostało wyróżnionych na Studenckich Sesjach Naukowych. Był promotorem jednej pracy doktorskiej i recenzentem dwóch dysertacji (trzeciej nie zdążył już ocenić). Pod jego kierownictwem Zakład Biologii i Ochrony Przyrody systematycznie i harmonijnie rozwijał się, aż do 1994 roku, to jest do czasu kiedy nagła, ciężka choroba przerwała Jego aktywność zawodową.

Zainteresowania naukowe prof. Z. Czapskiego były szerokie. Nie pracował szybko, za to był świetnym obserwatorem, a w badaniach perfekcjonistą. Jego intuicja, precyzja i benedyktyńska cierpliwość zaowocowały oryginalnymi wynikami, zwłaszcza w odniesieniu do *Fasciola hepatica*. Uzupełnił wiedzę szczegółową o cyklu życiowym tego pasożyta oraz ustalił jej nowego żywiciela pośredniego, którym okazał się rodzimy ślimak – *Galba oculata*. Wyniki te znalazły szerokie uznanie wśród parazytologów w kraju i zagranicą i trafiły do podręczników, bowiem miały duże znaczenie poznawcze oraz rzuciły nowe światło na problem zwalczania fascjolozy u zwierząt hodowlanych. Jako światowy ekspert z tego zakresu, podczas IV Światowego Kongresu Parazytologicznego (ICOPA) w 1978 roku Warszawie, pełnił funkcje sekretarza naukowego Sekcji i przewodniczył jej obradom. Jego zasługą jako badacza jest także opracowanie pasożytów przewodu pokarmowego rodzimego susła moregowanego *Citellus citellus* L., określenie częstości występowania włośnia krętego, *Trichinella spiralis* L. u niektórych

zwierząt dzikich w Wielkopolsce oraz ustalenie częstości i intensywność inwazji glisty ludzkiej, *Ascaris lumbricoides* u mieszkańców Poznania w latach 50. Ponadto zapoczątkował badania nad rolą środowiska przyrodniczego w kształtowaniu ruchu turystycznego i masowego wypoczynku oraz określał jego skutki dla stanu sanitarnego gleby. W tym miejscu należy podkreślić, że prof. Z. Czapski przyczynił się do spopularyzowania metod badawczych właściwych naukom biologicznym w środowisku pracowników uczelni wychowania fizycznego. Miał mnóstwo pomysłów badawczych, za którymi sam nie nadążał, lecz potrafił się nimi dzielić. O ile poznawanie, zaspakajanie własnej ciekawości potrafiły wciągnąć go bez reszty, to pisanie odkładał najczęściej na przyszłość. Jaka szkoda, że wiele jego cennych obserwacji już nie doczeka się opublikowania. Zainteresowania parazytologiczne łączył Profesor z miłością do przyrody, którą obserwował i znakomicie utrwał na licznych fotografiach, a szczególnie interesowały go ptaki i piękno kwiatów. Jego wiedzę przyrodniczą doceniało środowisko naukowe nie tylko Poznania. Był członkiem Rady Naukowej Wielkopolskiego Parku Narodowego oraz rzeczoznawcą ds. turystyki w tej Radzie, a ponadto był członkiem Komisji do Spraw Badań Naukowych Centrum Ekologicznego w Wisłce. Doznał też zaszczytu wygłoszenia referatu pt. „Parasitological endangering of environment in the aspect of increasing tourist-recreation traffic” na I Światowym Sympozjum „Człowiek i Biosfera” (PAR-MAB) w 1976 roku w Warszawie.

Profesor Z. Czapski był uznanym badaczem, a przy tym niebywale skromnym i dystyngowanym człowiekiem; zawsze miły, uśmiechnięty i radosny. Pogoda ducha nie opuszczała go nigdy, nawet w ciężkiej chorobie, którą przez długie lata znosił z franciszkańską pokorą. Szanował wszystkich: studentów nauczycieli akademickich i pracowników administracji. Posiadał nadzwyczajny dar skracania dystansu między osobami stojącymi niżej w hierarchii zawodowej. Był cenionym i lubianym profesorem. Mimo, że zawsze był bezpartyjny, pełnił liczne funkcje w Uczelni, z których wspomnę te najważniejsze. W latach 1978–1981 powołano go na stanowisko Prorektora ds. Studiów w AWF, a w następnej kadencji (1981–1984), już w wolnych wyborach, powierzono mu funkcję Prorektora ds. Nauki. Ponadto był członkiem Komisji Dyscyplinarnej przy Radzie Głównej Ministerstwa Edukacji Narodowej. W 1991 roku został wybrany Prezesem Akademickiego Związku Sportowego AWF w Pozna-

niu, lecz jego kadencję przerwała choroba. Za zasługi w pracy naukowej, dydaktycznej i organizacyjnej był wielokrotnie odznaczony. Otrzymał między innymi: Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski, Złoty Krzyż Zasługi, Złotą Odznakę Zasłużonego Działacza Kultury Fizycznej, Medal Komisji Edukacji Narodowej, Medal za Zasługi dla Rozwoju Województwa Poznańskiego, Brązowy Medal za Zasługi w Obronności Kraju. Był członkiem Polskiego Towarzystwa Parazytologicznego, Polskiego Towarzystwa Zoologicznego, Polskiego Towarzystwa Nauk o Kulturze Fizycznej oraz Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk.

Choroba Prof. Zdzisława Czapskiego zaskoczyła nas ponad 15 lat temu, kiedy był jeszcze czynny zawodowo. Nagle, znikła smukła sylwetka ujmującego Profesora, który przez lata z lekkością przemierzał korytarze Uczelni. Zostawił pustkę, której nie sposób było wypełnić. Do dnia dzisiejszego pozostał w najlepszej pamięci tych, którzy go znali i ciągle wspominają, a dla nas, pracowników Zakładu Biologii i Ochrony Przyrody będzie także wzorem niezłomnego patrioty, człowieka tolerancyjnego i życzliwego. Żal wielki, że Profesora nie ma już wśród nas, bo choć każdy jest indywidualnością, to niewielu jest takich, o których można napisać tak wiele dobrego.

Hanna Mizgajska-Wiktor

WAŻNIEJSZE PUBLIKACJE DR HAB., PROF. AWF ZDZISŁAWA CZAPSKIEGO

1. Czapski Z. 1955. Próby ustalenia intensywności inwazji glistą ludzką *Ascaris lumbricoides*. *Wiadomości Parazytologiczne* 5: 81–82.
2. Czapski Z. 1959. Fauna robaków pasożytniczych przewodu pokarmowego u susła moręgowanego *Citellus citellus* L. *Wiadomości Parazytologiczne* 5/6: 697–699.
3. Czapski Z. 1962. The snail *Galba oculata* Jackiewicz, 1959 – another intermediate host of *Fasciola hepatica* L. *Zeitschrift fur Tropenmedizin und Parasitologie* 3: 332–337.
4. Czapski Z. 1965. Z badań nad biologią *Galba oculata* Jack. 1959 nowego żywiciela pośredniego *Fasciola hepatica*. *Wiadomości Parazytologiczne* 11: 274–277.
5. Czapski Z. 1966. Rozmieszczenie chorób pasożytniczych na tle warunków środowiskowych. *Roczniki naukowe AWF–Poznań*, zeszyt 12: 275–278.

6. Czapski Z. 1966. Inwazje pasożytnicze a wydolność organizmu. *Seria Monografie AWF-Poznań* 8: 287–291.

7. Czapski Z. 1968. Uwagi o potencjale inwazyjnym *Galba truncatula* Mull. i *Galba occulata* Jack. w odniesieniu do larw *Fasciola hepatica* L. *Wiadomości Parazytologiczne* 5–6: 521–522.

8. Czapski Z. 1968. Śmiertelność ślimaków *Galba occulata* Jack. zarażonych larwami *Fasciola hepatica* L. *Wiadomości Parazytologiczne* 5–6: 523–524.

9. Czapski Z. 1976. Parasitological endangering of environment in the aspect of increasing tourist-recreation traffic. *Wiadomości Parazytologiczne* 4–5: 521–524.

10. Czapski Z. 1977. Biologiczne aspekty epide-

miologii fascjolozy. *Seria Monografie AWF-Poznań* 95: 143 pp.

11. Czapski Z. 1991. Wybrane problemy zagrożenia środowiska. *Seria Monografie AWF-Poznań* 295: 35–38.

12. Czapski Z., Mizgajska H. 1995. Ocena stanu sanitarnego plaż poznańskich na podstawie badań helmintologicznych. *Wiadomości Parazytologiczne* 41: 71–77.

13. Czapski Z., Mizgajska H. 1996. Biologiczne skażenie szlaków turystycznych Tatrzańskiego Parku Narodowego. W: *Przyroda Tatrzańskiego Parku Narodowego a Człowiek. Stan i perspektywy badań tatrzańskich.* (Red. Z. Krzan), t. III. Wpływ człowieka. Oficyna Wydawnicza Wersalik: 46–47.